
SLAVNÍKOVCI

mýtu s českého dějepisectví

**Michal Lutovský
Zdeněk Petráň**

Nakladatelství Libri
Praha 2004

Nakladatelství Libri a autoři upřímně děkují
za poskytnutí finanční podpory na vydání této publikace
České numismatické společnosti – pobočce Praha
a panu ing. Tomáši Petráňovi z Jičína.

Odborní recenzenti: prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.,
PhDr. Dušan Třeštík, CSc.

© Michal Lutovský, Zdeněk Petráň, 2004
Illustrations © archiv autorů a citovaná literatura, 2004
© Libri, 2004

ISBN 80-7277-117-5

Obsah

ÚVOD	7
ČECHY V 10. STOLETÍ	11
SLAVNÍKOVSKÝ MÝTUS	28
SVĚTCŮV ROD ANEB ZAKÓDOVANÁ CHYBA	33
Skutečné i domnělé osoby slavníkovské historie	41
Vítislav	42
Vok	43
Radislav	44
Slavník a Střezislava	45
Soběslav	49
Vojtěch	50
Čáslav, Pobraslav, Pořej, Spytimír	57
Radim	58
Radla	58
SLAVNÍKOVCI A ARCHEOLOGIE	60
Skutečná i domnělá místa spjatá se Slavníkem a jeho syny	62
Libice	65
Malín	76
Hrady a místa spojovaná se Slavníkovci na základě Kosmovy kroniky	82
Hrady a místa se „slavníkovskými“ jmény	84
Další „slavníkovská“ hradiště	87
SVĚDECTVÍ PENĚZ	89
Domnělé počátky českého mincovnictví	89
Úloha mince	90
Skutečné počátky českého mincování	93
Vývoj poznání slavníkovského mincovnictví	100
Mincovní opisy a problémy kolem nich	106
Co o slavníkovském mincovnictví skutečně víme?	111

Nálezy se slavníkovskými mincemi	119
Problém surovinové základny Soběslavova mincování	126
Několik úvah závěrem	128
PŘÍBUZNÍ, ČI SPRÁVCI?	131
PÁD LIBICE	134
POSLEDNÍ SLAVNÍKOVEC	142
POZNÁMKY	144
PRAMENY A LITERATURA	162

Úvod

Byla sobota 28. září léta Páně 995, den sváteční k uctění památky svatého Václava, mučedníka. Na hradě Libici při soutoku řeky Cidliny s Labem byli zabíjeni lidé. Nevraživost, chamtivost a politika – jako již tolikrát předtím a nesčetněkrát poté – vyvrcholily vražděním. Šlo o jednu z krvavých událostí, jakých se v našich dějinách odehrálo dost a dost – a přece dějepisci přiřkli libickému vraždění význam možná nejdůležitějšího mezníku na cestě k jednotnému českému státu. Až právě tímto krokem měla být totiž odstraněna poslední překážka na cestě k ovládnutí celé země pražskými Přemyslovci – alespoň podle onoho známého příběhu o Slavníkovcích jakožto rivalech pražských knížat.

S vývojem historického poznání a se změnou přístupů k pramenům se ale obraz dějin mění. Zdánlivě neochvějné pravdy se po čase stávají stále méně pravděpodobnými, v jejich toku se objevují nové a nové nesrovnalosti a trhliny, až nakonec končí v zapomnění a jsou nahrazeny novými, rovněž zpočátku neochvějnými pravdami. Některé příběhy, z nichž se výklad historie skládá, se však drží houževnatěji než jiné a stávají se z nich téměř jakési národní „mýty“. Jsou jich plně učebnice, počítá s nimi populární dějepisectví, a protože jsou to obvykle příběhy poměrně přímočaré, jednoduché, a tím pádem také poutavé, mají velmi dlouhou životnost. České národní „mýty“ tvoří dosti dlouhý seznam a netýkají se pouze novověkých dějin; i naše nejranější historie je takových mýtů plná. Příkladem, který se svým způsobem úzce dotýká tématu naší knihy, může být rozdělení raně středověkých Čech pod vládu několika víceméně samostatných slovanských kmenů. Přestože vědecké poznání tuto teorii v posledních letech vyvrátilo (nebo alespoň – v rámci objektivit – silně zpochybnilo), její zjednodušená podoba, rámovaná příběhem o postupném sjednocování kmenů pod vládu knížat středočeského kmene Čechů, se vytrvale drží dál. Nadále jsou v učebnicích našich dětí (a nejen tam) mapy Čech rozdělených v 9. století mezi „kmeny“ Doudlebů, Charvátů, Zličanů, Litoměřiců a jiných skupin obyvatelstva s vlastními dějinami, původem i projevem v hmotné kultuře. Přitom je zřejmé, že část z nich v Čechách nesídlila vůbec a údaje o jiných se

vztahují až k 11. století, kdy obyvatelé hradeckých okrsků českého státu byli označováni podle příslušnosti ke konkrétnímu správnímu hradu.

Od českých kmenů vede do jisté míry přímá cesta ke snad nejznámějšímu a nejvytrvalejšímu dějepisnému „mýtu“ z počátků našich dějin – k pohnutému i velkolepému příběhu knížecího rodu Slavníkovců, mocenských rivalů a konkurentů přemyslovských knížat.

Bylo, nebylo... Tu pohádku se špatným koncem známe asi všichni, a připomeneme si ji tedy jen ve zkratce. Ve druhé polovině 10. století mocný východočeský kníže Slavník, potomek vládců charvátského kmene, sídlící na hradišti v Libici (které po polovině 10. století obsadil a přestavěl na rezidenční sídlo svého rodu), využil oslabení knížete Boleslava I. a postupně ke svým držávám připojil i celé jižní Čechy, takže – podle svědectví Kosmovy kroniky – hranici jeho země tvořily na jihu hrady Chýnov, Doudleby a Netolice. Západní hranice Slavníkova panství je někdy kladena dokonce až na dnešní Rokycansko. Vytvořil tak říši, která – alespoň v rámci české kotliny – rozsahem předčila panství Přemyslovců. Vztahy Slavníka k rodu přemyslovských knížat byly víceméně přátelské, což se ostatně týkalo i počátku vlády jeho syna Soběslava. Rok po Slavníkově smrti, v únoru 982, nechal dokonce pražský kníže Boleslav II. zvolit pražským biskupem Soběslava mladšího bratra Vojtěcha (možná i proto, aby mocenské choutky Slavníkovců usměrnil do církevní dráhy). Spory mezi oběma rody se ale vyostřily po smrti Střezislavy, vdovy po Slavníkovi. Psal se rok 987. Slavníkovci již před tímto datem uchvátili mincovní regál a ražbou mince začali konkurovat Přemyslovcům. Vrcholily i spory mezi Boleslavem II. a biskupem Vojtěchem, ústící ve dvojí Vojtěchovu emigraci. Přemyslovci ovšem začali postupně slavníkovskou moc likvidovat. Zvláště poté, co anektovali hradiště Malín a s ním i okolní stříbrná ložiska, bylo zřejmé, že Slavníkovci svůj boj po ekonomické stránce prohráli. Jako znak hrdého, ale marného vzdoru použil libický kníže Soběslav nově raženou minci s výhrůžným motivem ruky s dýkou a se střemhlav letícím orlem. Opis na minci – DUX (kníže) – pak jasně předvedl zhrzené, ale přesto stále uplatňované ambice. Nepřítelství vyvrcholilo v září 995, kdy Přemyslovci využili nepřítomnosti slavníkovského vojska, které v čele se Soběslavem pomáhalo německému císaři za hranicemi Čech. Vojsko pražského knížete dobylo a vypálilo ústřední slavní-

kovský hrad Libici a vyvraždivo přítomné členy knížecího rodu. Rivalita byla u konce... Jedna země, jeden kníže.

Historie vzepětí posledních potomků dávné východočeské kmenové aristokracie, jejich marného vzdoru proti rozpínavosti Přemyslovců i tragického naplnění osudu má své nezastupitelné místo v dějepisných knihách i učebnicích. Již od druhé poloviny 19. století je pak dobytí a vyvraždění hrdého slavníkovského sídla Libice v roce 995 chápáno jako významný dějinný mezník, jako akt definitivního sjednocení Čech pod vládu rodu Přemyslovců.

Náhled českého dějepisceví na Slavníkovce doznal ale v posledních letech obrovské změny a z událostí, jimž byl ještě před dvěma desetiletími přičítán zásadní význam, se rázem staly ne snad bezvýznamné, ale rozhodně méně důležité epizody české historie. Ale i to patří k bádání o dávných dějinách, kde se nejjisté spojuje s nejjistým a domněnky a hypotézy často nahrazují fakta, která se ostatně dají počítat na prstech.

Přestože se na utváření a zdokonalování slavníkovské „mytologie“ podstatně podílela archeologie a numismatika, tedy vědy tradičně (byť ne tak úplně správně) spjaté s objevováním, není nový pohled na Slavníkovce ovlivněn žádným novým mincovním nálezem ani objevem zásadní archeologické situace. Nepřibýly samozřejmě ani psané prameny, které by nějak podstatně měnily situaci. A už vůbec nelze vše svádět jen na kritičtější postupy – tvůrci slavníkovského příběhu patřili svého času k pilířům dějepisceví a nedostatek kritického přístupu k pramenům jim vskutku vyčítat nemůžeme. Jen se to zkrátka nějak zamotalo. A příběh, stvořený v 19. století z příliš mála příliš volně interpretovaných faktů, se houževnatě drží dál. Není to ale příběh chybný – zkoumání rané minulosti asi nikdy nepokročí tak daleko, aby bylo možné zcela odmítnout ucelenou a promyšlenou stavbu solidního historického vyprávění. Ani to, že slavníkovský příběh přerostl v „mýtus“, jej nestaví do nijak odsouzeného světla. Doba však pomalu dozrává k vyprávění příběhu jiného. Ani lepšího, ani horšího – zkrátka jiného.

Bádání o minulosti, zvláště té dávno zapomenuté z úsvitu dějin, je spíše příběhem hledání než nalezení, spíše cestou nežli cílem. Na klikaté a nerovné cestě raně středověké historie spolu budeme na následujících stránkách hledat odpověď na otázky, jejichž řešení nepodává žádný soudobý pramen – kdo vlastně byli Slavníkovci, jaká byla jejich pozice v Čechách, jaké území a z jakého titulu

ovládali. A v neposlední řadě se pokusíme zjistit, k čemu a proč vlastně došlo v onen sváteční den na sklonku září roku 995. Nezařučujeme, že všechny otázky zodpovíme, a už vůbec nelze předpokládat, že by všechna námi podaná vysvětlení byla obecně přijatelná. K bádání o nejstarších dějinách nepatří důkazy ani jednoznačná a přímočará vysvětlení. Vždyť skutečně nesporná fakta o Slavníkovcích se dají spočítat možná i na prstech jedné ruky. Za většinou vět, obsažených v této knížce, by se měla objevit slůvka snad, možná, patrně – a pokud tam nejsou, vedly nás k tomu spíše stylistické důvody nežli vědomí vlastní neomylnosti.

Pokusíme se ukázat, že starý příběh o Slavníkovcích je v mnoha ohledech založený jen na nejistých domněnkách a chatrných předpokladech. Budeme znovu sestavovat jednotlivé kamínky mozaiky na základě několika kusých, izolovaných zpráv starých kronik, psaných desítky let poté, co popisované příběhy zavál prach zapomnění, východiskem nám budou oslavná líčení cizích legendistů, kteří možná jen mlhavě tušili, kde leží Čechy, pokusíme se rozluštit mlčenlivé svědectví mincí a archeologických nálezů. Možná čtenáře zklameme, ale nebudeme vyprávět nový barvitý příběh. Snad naše vidění situace dostatečně tu a tam probleskne v jednotlivých kapitolách. Pracujeme se stejně nejistými informacemi jako naši předchůdci a nechceme vytvořit nový „mýtus“.

A ještě jednu skutečnost je třeba hned na úvod zdůraznit. V následujícím textu se objeví řada jmen významných historiků, archeologů i numismatiků, kteří se na utváření a zdokonalování košatého slavníkovského příběhu podíleli. To, že se dnes vypráví příběh odlišný, v žádném případě nesnižuje význam těchto badatelů, kterým chceme – jen zdánlivě paradoxně – vzdát touto knížkou poctu.

Čechy v 10. století

Při hledání začátků příběhu správců Malína a Libice, jimž až moderní dějepisectví dalo název Slavníkovci, bychom se měli vrátit přinejmenším do doby kolem poloviny 10. století. Zhruba tehdy se narodil sv. Vojtěch a patrně i jeho starší bratr Soběslav, jejich otec Slavník nejspíše právě v té době začal budovat svoji politickou kariéru. Prameny však o něm a příslušnících jeho rodu dlouho mlčí, do „historicky známých“ dějin zasáhli až později – a i my se jim tedy v tuto chvíli věnovat nebudeme. Celým Čechám v polovině 10. století vládl jediný člověk – Boleslav I. Ukrutný, bratrovrah a uchvatitel knížecího stolce, ambiciózní muž a schopný vládce, který dal v roce 935¹ odstranit vlastního bratra Václava a usedl na kamenný trůn na Pražském hradě. Pokusme se ale v toku času nahlednout ještě o něco hlouběji.

Státní převrat z roku 935 dokončil změnu starého přemyslovského vládního systému, v němž Přemyslovci přímo ovládali pouze střední Čechy, zatímco další části české kotliny – nebo spíše těch zlomků, které byly vyrvány z moře lesů – ovládaly jiné rody. Prameny o nich mlčí, písmem totiž byly zaznamenány pouze události a osoby spjaté s prvními českými světci – Ludmilou a Václavem. O událostech prvních tří desetiletí 10. století bychom patrně nevěděli vůbec nic, kdyby Drahomíra nedala zabít Ludmilu a Boleslav Václava. Oba zavraždění se stali světci a byly o nich napsány legendy, tedy základní, byť co do spolehlivosti informací poněkud problematické, prameny poznání. Legendy (a to nejenom ty václavské a ludmilské, ale i pro naše téma důležitější legendy vojtěšské) totiž nejsou díla, která by jejich autoři psali pro hlubší vysvětlení dějinných událostí a zvrátů. Jejich náplní tedy rozhodně nebylo líčení historických událostí; centrem vyprávění legendistů je život světce, jeho mučednická smrt, přenesení těla z místa smrti na místo uctívání a zázraky, podporující svatost toho kterého muže či ženy. Problémem nejstarších legend o přemyslovských světcích je navíc fakt, že dějištěm jimi popisovaného dramatu je pouze nevelké teritorium v centrální části středních Čech. Ostatní české území jako by neexistovalo, zaznamenané dějiny byly tvořeny výhradně pražskými vládci. I proto bychom měli až do nástupu